

## 2. 1. 2 Poézia v rokoch 1949 – 1956

Literárnohistorické reflexie obdobia po roku 1945 túto etapu dejín slovenskej poézie (a literatúry vôbec) často marginalizujú ako neplodný schematizmus. Je to predovšetkým kvôli tomu, že poetická a estetická hodnota tohto typu veršovania je skutočne nízka či prinajmenej problematická. Vážne literárnohistorické skúmanie tejto etapy dejín slovenskej literatúry, za ktoré sa prihovárame a o ktoré sa aj usilujeme, je však namieste. „Preskočením“ či symbolickým mávnutím ruky nad ňou, by sme sa zbavili možnosti porozumieť významnej časti našich literárnych dejín, tým ich etapám, ktoré vystriedali socialistický realizmus v pozícii dominantne požadovanej a aj autorsky realizovanej estetickej či esteticko – ideologickej doktríny:

1. Podoba poézie (a aj prózy, ako sme ukázali vyššie) po r. 1949 je prvou verziou toho typu básnickej tematizácie sveta, ktorá sa v kontexte literatúry v období socializmu zvykne označovať za spoločensky angažovanú; **spoznaním poézie a prózy po r. 1949 si otvárame dvere aj k pochopeniu časti poézie a prózy od r. 1970 – až do polovice 80. rokov.**
2. Podoba poézie v prvej polovici 50. rokov vyvolala protireakciu priamo „vo vlastných radoch“, ktorá sa začala objavovať približne od r. 1953. Preskočením „impulzu“ by sme len ťažko mohli porozumieť jeho následku; **poznanie poézie prvej polovice päťdesiatych rokov umožňuje rozumieť javom literárneho života približne od r. 1953, v ich inštitucionálnej i prirodzene spontánnej podobe.**
3. Podoba poézie (i prózy) predovšetkým prvej polovice päťdesiatych rokov sa stala pozadím, voči ktorému sa vymedzovala tvorba prelomu päťdesiatych a šesťdesiatych rokov; **poznaním podstaty tvorby prvého desaťročia po nástupe komunistickej moci si otvárame cestu pre pochopenie pokusu o jej zmenu v rokoch šesťdesiatych.**
4. Základné znaky literárnej tvorby – poézie aj prózy – prvej polovice päťdesiatych rokov sa v koncom osemdesiatych rokov 20. storočia stali objektom významného paradizačného deštruovania časťou mladej literárnej generácie. Platí že paródiu

možno odhaliť len vtedy, keď poznáme predlohu; **poznaním poézie a prózy prvej polovice 50. rokov si otvárame cestu k pochopeniu výraznej vrstvy literárnej produkcie rokov osemdesiatych.**

Všetky uvedené dôvody nás preto vedú k pristaveniu sa aj pri básnickej produkcii, ktorá ešte v odkrytejšej podobe, než próza, manifestuje svoju primárnu pragmatiku a zakladajúce funkcie, predovšetkým funkciu ideologicko – propagačnú. Na odkrytie špecifik socialisticko – realistického spôsobu básnickej tematizácie sveta poslúžia, ako základné nástroje, charakteristické znaky socialistického realizmu, uvedené vyššie. Z nich je v centre pozornosti predovšetkým fakt, že socialisticko – realistické textové konštrukty sú najmä tematizáciami centrálnej historicistickej tézy o zákonitom smerovaní ľudských dejín k socializmu a komunizmu. Táto téza stojí v podloží poézie socialistického realizmu a udeľuje jej epický základ. Vzniká potom paradoxná situácia. Aj básne, vyznačujúce sa navonok lyrickými znakmi, sú vystavané na epickom princípe, na zachytení dejinného pohybu od „nižšieho k vyššiemu“, od „starého sveta k novému“, od „zlého k dobrému a ešte lepšiemu“. V básniach tohto typu sa potom replikuje tematická situácia z prózy. Aj tu sú texty o vojne a Povstaní a o budovaní nového sveta, tentoraz básnické, spojené s oslavou partizánov, sovietskych komisárov a najmä komunistickej strany ako strojcov „*borby obnovy*“. Potvrďuje to aj úryvok s básne *Dar* (venovanej komunistickej strane) zo zbierky Milana Lajčiaka *Súdružka moja zem* (1949):

„(...) *Kto riešil sudbu Februára,  
keď dvojročnice kolesá  
napred sa pohli útokom?  
Ty – sloboda, ty – príkaz,  
Ty – búrkou ošľahaná skala,  
Ty – našej triedy oceľová strana!*

*Slabým sa možno zakrútila hlava  
a zabudli na starý svet.  
Starý svet tu trčí  
a jeho laby dlávia  
podobných ako my  
pred malým počtom liet.*

*Do hĺbky duš si ma vzala.  
Životy naše sú dnes твоjím životom.  
Vlastnými rukami v srdce si zákon napísala:  
Pracovať bystrím potokom,  
Dobývať, tvoriť!  
Každý nový, rýchlejší, lepší  
Kilogram budúceho sveta!“*

(Lajčiak, 1951, s. 10 – 11).

Variantom tohto centrálného „príbehu“ o pohybe „včerajška“ k „zajtrajšku“ v dobovej lyrike sú básne s tematikou boja proti nepriateľom socializmu, záškodníkom a cudzím agentom, niektoré dokonca určené deťom. Príkladom môže byť báseň Milý páňko zo zbierky Kristy Bendovej *Pioniersky pochod* (1952):

*„Šiel po ulici milý páňko,  
pristavil hlúčik detí.  
Najprv len pekne: - Ty sa voláš Janko?  
Ty Anka? Koľko rokov je ti?*

*(...) A všeličo mu rozprávali,  
čo robia doma, v škole celý deň.  
No zrazu páňko spýtal sa ich:  
- Akú tu máte továreň?  
Čo vyrába a koľko asi  
v nej robotníkov pracuje?*

*Hned' Janko vraví, hned' sa Anka hlási,  
Páňko sa usmieva a čuduje.*

*Len Peter, pionier už väčší,  
obzrel si páňka z všetkých strán.  
Boli mu čudné tieto reči  
a bol mu čudný aj ten páň.*

*A že sú pionieri ostrážiti,  
hned' na SNB utekal.  
- V tom človeku je možno špión skrytý,  
ktorého platí dolárový kráľ. (...)*

(Bendová, 1952, s. 20 – 21).

Epický základ textu je evidentný a zrejmý je aj odkaz na kľúčovú pozíciu uvedomelého hrdinu, ktorého tu zastupuje detská verzia komunistu – pionier, ohlasujúci špióna na polícii (SNB, resp. ZNB je skratka niekdajšieho Zboru národnej bezpečnosti, pozn. R. B.).

Charakteristiky, ktoré sme uviedli a ilustrovali na príkladoch úryvkov z básni M. Lajčiaka a K. Bendovej možno uplatniť aj na ďalšie práce nielen týchto dvoch reprezentantov vtedajšej poézie, ale aj ďalších autorov:

**Milan Lajčiak:** *Súdružka moja zem* (1949), *Pozdrav* (1949), *Nenávidím a milujem* (1950), *Pieseň o veľkom priateľstve* (1950) ...

**Ctibor Štítnický:** *Pochod miliónov* (1949), *Jarná pieseň družstevníka* (1950), *Rodina* (1952), *Na teba myslím* (1954);

**Vojtech Mihálik:** *Plebejská košeľa* (1950), *Spievajúce srdce* (1952), *Ozbrojená láska* (1953), *Neumriem na slame* (1955);

**Ladislav Mňačko:** *Spev ingotov* (1950), *Bubny a činely* (1954);

**Krista Bendová:** *Krajina šťastia* (1950).

**Milan Ferko:** *Zväzácka česť* (1951), *Víťazná mladosť* (1953);

**Andrej Plávka:** *Zelená ratolesť* (1950), *Domovina moja* (1953), *Tri vody* (1954), *Sláva života* (1955).

**Ján Kostra:** *Na Stalina* (1949), *Za ten máj* (1950), *Javorový list z Jasnej Poľany* (1953);

Zaujímavá a pre sledované obdobie príznačková je radikálna premena poetiky autorov jednej z medzivojnových podôb básnickej avantgardy, slovenských nadrealistov, ktorý sa svojimi prácami explicitne prihlásili k socialistickému realizmu:

**Ján Brezina:** *Vrchy sa ubránia* (1948), *Najvyšší čas* (1949), *Spev lásky k novej Číne* (1950)

**Rudolf Fábry:** *Kytice tomuto životu* (1953)

**Július Lenko:** *Úrodný kameň* (1951), *Salvy bojovníkom* (1952)

**Vladimír Reisel:** *Svet bez pánov* (1951), *Doma* (1953)

**Štefan Žáry:** *Cesta* (1952), *Aká to vôňa* (1954), *Návšteva* (1955)

Už mnohé z nadpisov ukazujú na základné charakteristiky tejto poézie:

**1. Je tematicky veľmi úzko vymedzená, dominuje „súčasnosť“, ktorá má podobu:**

- vzdania úcty bojovníkom za slobodu (partizánom, komunistom sovietskym vojakom)
- oslavy nového sveta a nového človeka v ňom, najmä jeho ideologickej podstaty
- oslava komunistickej strany
- oslavy budovania a budovateľských úspechov
- oslavy Sovietskeho zväzu ako vzoru pre budovanie a nový život
- oslavy nového života v iných socialistických krajinách

Zároveň má súčasnosť podobu polarizovaného sveta: voči všetkému, čo je oslavované stojí obraz nepriateľa a záškodníka, ktorý bol či bude porazený.

**2. Má veľmi zúženú žánrovú podobu** – poézii tohto obdobia dominuje žáner, ktorého žánrotrvorným princípom je prítomnosť hodnotového prebytku: *je ním óda a s ňou spojená oslavná pieseň.*

**3. Chýba základná verzia lyriky** – reflexia stavu lyrického subjektu, teda lyrika ako tematizácia intímnej, osobnej situácie a osobnej skúsenosti. Subjekt v tomto type „epickej lyriky“ figuruje vo verzii „kolektívneho subjektu“ s charakteristikami „triedy pracujúcich“.

Môžeme preto zhrnúť a znova zopakovať: *Socialisticko – realistická poézia má výrazný epický základ; je, rovnako ako próza v tomto čase, tematizáciou historicistickej idey o zákonitom smerovaní dejín ku komunizmu a politickej doktríny o vedúcej úlohe komunistickej strany v tomto procese.*